

EUSKAL HISTORIAN BARRENA, ETORKIZUNARI BEGIRA

Joseba Agirreazkuenaga

Azken hogei urteetan euskal historiografian eta mundu mailakoan sakon sakoneko aldakuntzak gertatu dira. Garrantzitsuena hauxe litzateke: paradigma nagusien gainbehera eta ondorioz zatiketa edo banaketa. Beraz, teoria jakin baten aplikazio aurkitu beharrean, oraingoan, unean uneko gertakizunen azterketaren ondoren geure teoria sortu behar, jakina, hizkuntza ulergarrian, ikerketa historikoak parekatu ahal izateko eta ondorioak atera., historia isolaturik ez dagoelako. Mundua bera dugu partikulartasun nagusia eta horrexegatik ezin dugu partikulartasun biltegia eginez historia burutu dugunik pentsatu. Zerbait gehiago behar da eta euskal historia egiten dugunean saiatzen gara, hein berean historia unibertsala egiten, geure unibertsala delako, unibertsoaren zatia baino ez garelako, eta ez da gutxi. Eta Euskal Herriko historiatik abiatzea iraskuntzako curriculumean erabat zilegizkoa da inguruko unibertsoetan txertatuz eta irekiaz pertsona ez eta herri isolaturik ez dagoelako.

Historiagrafiazko lanak bereziak bihurtu zaizkigu eta badago nazioarteko komitea historiografian aditua dena. Historiografia, beraz, zientzi historikoen atala dugu. Gurean gutxi landu da. Ikuspegi orokorra eta ebaluazioaren antzekoa beste artikuluko batean landu nuen¹. Hala ere, aipatzekoak ondokoak, monografi luzeak eta orokorrak landu dituztelako: B. Estornes Lasa, A.

¹ AGIRREAZKUENAGA, J., "La tradición historiográfica vasca: su desarrollo en el marco de las ciencias sociales", *Historia Contemporánea*, 7 (*Historiografía contemporánea reciente*), Bilbao, 1992, 259-262. Horrez gainera ikus ere: AGIRREAZKUENAGA, J., "Euskal historiografiaren barrena: gizarte arazoan kezka eta azterketa XX. mendeko tokiko historiografian", *Cuadernos de Sección Historia-Geografía*, 19, Donostia, Eusko Ikaskuntza, 1992, 11-31.

Mañaricua, I. Olábarri, Manex Goihenetxe, R. López Atxurra, M. Montero, J.M. Sánchez Prieto². Bestalde, edozein ikerlarik gutxi asko idatzi behar du sarrera gisa ekingo dion ikerketari buruzko historiografia lana.

Txillardegiren omenezko liburuan, literatura eta historia gogoko izan dituen gizona dugun heinean, neure saiakera hau historiografiaraz egitea pentsatu dut. Gonbitea jaso nuenean, euskal Batzar Nagusien elkarkidetzaz prozeuez, tradizio politikoaz eta, beraz, abertzaletasun politikoaren gihartzeaz XIX. mendean zehar 1877 artekoa lantzea pentsatu nuen, hau da, herrialdeetako Batzar Nagusiak eta bereziki *Conferencias* izenekoak, herrialdeen elkarren arteko bilkurak³. Delako garaian ere euskal abertzaletasun politikoa ere nabarmena izan zelako, bereziki, euskal foruzale-liberalen ekimenez. Baina gaia beharbada zehatzegia ez ote den beldur naiz, agian historialarion arlokoa. Hala ere, gaur egun politikagintzarako premiazkoa deritzot *Conferencias* direlakoetan sorturiko esperientzia politikoa ezagutzea. G. Desdevises du Dezert historialariaren esanetan, "*l'Irurac-Bat, l'État vascongade, triple et un*" delakoa, R. Becerro de Bengoaren ikuspegiari jarraituz, berraztertu eta arakatu beharko litzateke⁴. Oraingoan landuko dudana, literaturaren inguruko gaitzat ere har daitekeen historiografiaren ardatzak erakusten eta Euskal Herriko historia nola gihartu eta garatu den azken bi mendeotan erakusten saiatuko naiz.

² Ikus: "Historiografía", *Enciclopedia general del País Vasco*, Auñamendi editorialak argitaratua eta B. Estornes Lasak idatzia.

MAÑARICUA Andrés, *Historiografía de Vizcaya (Desde Lope García de Salazar a Labayru)*. Bilbao 1973.

SÁNCHEZ-PRÍETO, Juan María, *El imaginario vasco. Representaciones de una conciencia histórica, nacional y política en el escenario europeo. 1833-1876*. Barcelona, 1993. Euskaraz aipatzekoa: "Euskal historiografia", *Jakin* 55, Donostia, 1989, 9-129. Ignacio OLABARRIK artikulua ugari argitaratu ditu aldizkari berezietan. Ondoko oharretan aipatzen dut Herri Adiskideei buruzkoa. Rafael LÓPEZ ATXURRA, "La foralidad en la historiografía vasca", *Ernao* 6, Bilbao, 1991, 117-170. GARCIA DE CORTÁZAR, Fernando, eta MONTERO, Manuel, *Diccionario de Historia del País Vasco*. San Sebastián, 1983, 2 liburuki. TAMAYO Virginia (ed.), *Jornadas sobre el Estado de la cuestión del Derecho histórico de Euskal Herria*. Donostia, 1995.

³ Gai horretan murgiltzeko ikus AGIRREAZKUENAGA J. (ed.), *La articulación político-institucional de Vasconia. Actas de las Conferencias firmadas por los representantes de Álava, Bizkaia, Gipuzkoa y eventualmente de Navarra (1775-1936)*. Bilbao, Bizkaiko Foru Aldundia, 1995, 2 liburuki.

⁴ DESDEVISES DU DÉZERT, Georges, "Le régime foral en Espagne au XVIIIème siècle", *Revue Historique*, Paris, T. 62, 1896, 255-256. BECERRO DE BENGÓA, Ricardo, *El libro de Álava*. Vitoria, 1877, 288.

Historiografiako lana eta azterketa burutzerakoan, Voltaire eta Muniberen garai ilustratuan bereizten zen bezala, alde batetik erudizio enpirikoa, datuetan oinarrituriko ezagutzak ditugu eta aldi berean edo ondoan interpretazioak, literaturak. XVII. mendean, Hobbesek *Leviathan* liburuan esan zuen bezala, gauzez (*things*) ez dago asko esaterik, baina diskurritzen hasten garenean, *speech*-ak sortzen ditugu eta, orduan bai, ona edo txarra deritzogu eskubide osoz.

Gure erudizio maila, entziklopedietan eta hiztegitan laburtzen duguna, XX. mendean zehar eta, bereziki, azken 20 urteotan gehiago emendatu da eta sakonago ezagutzen dugu gure iragana. Hala ere, oraindik behin-behineko azpiegiturazko lanen gabezia nabarmena da historia arloan. Ez dugu, adibidez, Euskal Herriko hiztegi biografiko sakona. Espainiako gobernua oraintsu erabaki du Espainiako Hiztegi biografikoaren proiektua burutzea. Gurean, berriz, ez dago horrelakorik, proiektua aspalditik ondo zehazturik eduki arren, eta horrela aurkeztu dut han eta hemen, baina arrakasta barik.

Lan entziklopedikoetan, aipatzerakoan baten bat, Bernardo Estornes Lasak Auñamendiko entziklopedia asmatzen eta argitaratzen egin zuena, azpimarratu behar dugu. 1970eko jakituria eta oraingo ezagutza maila desberdina dugu eta horregatik amaitzear den entziklopedia horretan lehen liburukiak eta azkenak desberdinak ditugu. Berriztu beharra dago eta Eusko Ikaskuntzak hor du erronka handia eta benetakoa.

Bestalde, berriztapen epistemologikoak eta diskurtsiboak gertatu direla Euskal Herriko historia lantzeko eran begibistakoa da eta azken 20 urteotan aski ondo eta sakon landu da euskal historia. Oro har, euskal subjektua euskal historia burutzerakoan nabarmenago asmatu dela esango nuke. Nire ustez, XXI. mendeari begira horixe dugu erronka nagusia, euskal historia burutzerakoan euskal subjektuaren ikuspegitik abiatzea euskal erreferentzi sarearen munduan zehar igarotzea geure gogoeta historikoa. Nahi eta ez, denok abiatzen gara presupuesto jakin batzuetan oinarriturik eta ona izaten da ezagutzea norberaren maparen koordenadak zeintzuk diren. Euskaraz idatziz gero errazago sortzen da Euskal Herriarekiko begiradaren zirkulua beste mundu zirkuluen biran dagoela ahaztu gabe. Baina euskal subjektua esaten dugunean orri bat delakoaren bateratasuna ez diogu erantsi behar halabeharrezkoa balitz modua. Subjektua egin eta desegin egiten baita eten gabe historian barrena eta beharbada euskal subjektuez, pluralean, hobe legoke pentsatzea.

Baina nola sortu, asmatu, garatu, gihartu eta indartu da azken mendeotan euskal historia? Berez ez dago ezer ere, beraz, Euskal Herriko historia, lantzeko esparrua sortzen doa, gaur egun euskal historia edo Euskal Herriko his-

toriaren lurraldea garbi egon ez arren. Euskal historiaren parte dira ere bai gure lurraldetik at beren bizimodua ateratzen saiatu zirenak eta direnak, munduko edozein txokotan. Euskal Herriko historia ezin dugu mugatu Pirinio inguruko lurraldeetara, Aturri eta Ebroren arteko lurraldera soilik. Hara bada, Euskal Herriko historia lantzea beti izan da gai zaila eta azken hiru mendeetan definitzen eta zehazten joan doa. Gogoeta ibilbide honetan, A. Oihenart euskal idazleak merezi du goren graduko aipamena.

Euskal historiografiaren aldi nagusiak bereizterakoan honako laburpena ikusten dut:

XVII. mendean Oihenartek indartu zuen Vasconiako ikuspegia; XIX. mende hasieran J. A. Zamakolak ere euskal nazio edo komunitateen historia landu zuen, gizartea abiapuntutzat harturik, eta XX. mendean Karmelo eta Bonifacio Etxegaraireren (abokatua), Th. Lefebvre-ren (geografoa) eta J. Caro Barojaren (historialari soziala) lanak dira lan orokor eta berritzaile nagusiak gure historia aztertzeko unean. Gizarte zientzien eragina historia lantzeko unean ageri zaigu eta aipatu ditudan azken hirurak zientzia berrietako teoriak eta metodologiak aztertu ondoren saiatu ziren euskal historia idazten.

ARNAUT OIHENART

Kongresu berezia antolatu zuen Euskaltzaindiak eta liburu mardula argitaratu⁵. Oihenart historialari gaia ipar Euskal Herriko historiografian, Manex Goihenetxek zehazki landu du.⁶

XVII. mendean bi erresuma nagusiren artean banaturik dago Euskal Herria. Oihenart Nafarroako historian murgildu zen Nafarroa Frantziako erresuman kokatzeko eta gero Vasconiakoa landu zuen⁷. Erresumako historiak lantzen ziren eta aldi berean historia nazionalak. Baina nazio kontzeptua, jaioterriarekin loturik zegoena, modernitatean lurraldeko giza komunitatea

⁵ *Oihenarten laugarren mendeurrena. Cuarto centenario de Oihenart. Quatrième centenaire d'Oyhénart*. Bilbao, Euskaltzaindia-Real Academia de la Lengua Vasca, 1994, 695 orrialde.

⁶ GOIHENETXE, J., *Les Basques et leur Histoire. Mythes et réalités*. Donostia-Baiona, 1993. AGIRREAZKUENAGA, J., "A. Oihenarten *Notitia Utriusque Vasconiae*: berrikuntza eta eragina euskal historiografian", *Oihenarten laugarren mendeurrena*, 643-651.

⁷ *Déclaration historique de l'injuste usurpation et retention de la Navarre par les Espagnols*. Paris, 1625

adieraztera igaroko zen. Aurrerantzean lurrak eta ez ahaideak definituko zuen gizabanakoaren nortasuna

Natio gens-etik *natio* lurraldera jauzia nabarmena izango zen. Euskal Herrian Batzar Nagusien bidez erakundetze desberdinak sortuz joango ziren eta lurralde izen nagusiak ageri zaizkigu. Horietatik bi izango ziren nagusiak: Nafarroa, alde batetik, Bizkaia, bestetik. Larramendik XVIII. mendean Bizkaia frantsesa ere aipatuko du; hara zer idatzi zuen: "Este error de llamar Vizcaya a todo el pais bascongado, ha pasado de España a Francia: pues ya modernamente los franceses llaman Vizcaya francesa a baja Navarra, Labort y Zuberoa, con ridícula acomodación, pensando que son equivalentes *Cantabria y Vizcaya*".⁸

Erdi Aroan historia unibertsalak burutzen ziren. Erromako eliza katolikoa erakundetze unibertsala zen, nazioartekoa, alegia. Baina historia partikularrak lantzen hasi ziren Aro Modernoan. Lurraldetasunean finkaturiko herrialde eta nazioak ageri dira. Tokian tokian jaio, bizi, hiltzen direnak kohezio zentzu finkoa hartzerira iristen direla uste ohi da. *Hispanian* jaio, bizi, hiltzen den heinean, guzti horrek idiosinkrasia sortzen du eta *homo Hispanicus* delakoaren nabarmentasuna ageri-agerikoa bihurtzen da historiaren subjektua bihurtuz. Modu horretan historiografia nazional espainiarra gorpuzturik dago Aro Berriaren atarian eta XVI. mendez geroztik garrantzia irabaziz joango da. Diego Catalánek arazo hau ederki adierazten du, historiografia nazionalen sorreraren jatorria azaltzerakoan⁹. Arrasateko E. Garibay-k Espainiakoa eta historia unibertsala landu zuen, tartean euskal herriarena txertatuz.

Kontestu honetan kokatu behar dugu A. Oihenarteren lan nagusia: *Notitia Utriusque Vasconiae*. Ez da, ez, lan historiografiko soila. Bestalde, Euskal Herri mendebaldea Cantabriaren nortasunez jabeturik agertzen zen, nolabait ikuspegi vaskonikoari kontrajarririk.

Errenazimientu garaian, euskaldunak, frantziar eta espainiar inperio nagusien baitan ageri ziren. Nafarroa, indarraren poderioz sarturik Espainiako erresuman eta Louis XIII.a, Frantziako eta Nafarroako errege izanik, bere borondatez eta Donapaleun bildu ziren jaunek aurkako iritzia agertu arren, Nafarroa Beherea Frantziako koroako parte bihurtu zuen. Kontestu horretan bizi zen A. Oihenart eta bere *Notitia utriusque Vasconiae* histori lana,

⁸ LARRAMENDI, M., *Diccionario trilingüe del Castellano, Bascuence y Latín*. San Sebastián³, 1853, XXVII.

⁹ MENÉNDEZ PIDAL, R., *Los españoles en la historia*. Sarrera Diego Catalán. Madrid, 1991. CATALÁN, D., "Contribución de la historiografía a la creación de los españoles", *Languaiak*, 8-9. Pamplona 1985, 45-57.

ikuspegi kritiko batez burutua zegoena, berez "hiritar" talde berri batentzat, erakunde desberdinetan banaturik zegoen jende multzoen komuntasun loturak azpimarratzen zituen eta, beraz, diskurtso historiko berria asmatu; subjektua, diskurtso berrian, euskaldunak ziren, hau da, Vasconiakoak, etni ikuspegi batetik euskaldunak, eta Aro Berriaren modernitateak eskatzen zuen "hiritar status" batera jauzia egiteko, bidea eta ikerlana urratu zuen. Inperio berrien baitan herri nortasuna azpimarratu zuen. Vasconia, lurralde kontzeptua, berriz, hasi zen erabiltzen, horrek definitzen baitzuen euskaldun guztien batasun esparrua, ohizko besteak, dela Nafarroa, dela Bizkaia, gaudituz. Berak ukatu egingo ditu mito tradizionalak, kantabrismoa, bereziki, eta beste elementu objektiboetan oinarrituko da, hizkuntza eta kultura amankomunean.

Vasconia-Euskal Herri kontzeptu euskaldunaren itzulpen zehatz eta egokia baino ez da erromantze hizkuntzetan eta objektiboki egokien definitzen duena gure lurraldea. Euskara ederki menperatzen zuen A. Oihenartek.

Zergatik latinez idatzia? Goi Ertaroan, historia guztiak unibertsalak ziren eta gerora unibertso horren "probintzien" historiak idazten hasi ziren. Vasconiaren *notitia* berez unibertso horren probintzia da eta unibertsaltasun horrekin komuntasuna lotu nahian edo, latinez idatziko du, berez "probintzia" soil baten historia zena. Partikularitasuna eta unibertsaltetasuna konbinatu nahi ditu modu horretan. Berez, Vasconiari, historiografian eta teoria politikoan existentzia berria eransten zion eta lurralde horrek aurrerantzean bertakoak definitzeko gaitasuna eragingo zuen, euskaraz euskaldunak Euskal Herrikoak zirela aski nabarmena baitzen. Historia nazionalen sorrera garaian, A. Oihenartek euskaldunen historia sortarazteko oinarritzko ikuspegia eta elementuak sortzen ditu. Baina ohizko mitogintzarekin etendura sortu zuen. Kritikoa zen, XVII. mendeko libertinoen jokamoldea ere nabarmentzen zaio. Froga positiboak behar ditu eta dokumentuen kritika zorrotza eragingo zuen. M. Montaigne eta F. Bacon izango dira gizarte zientzien arloan libertino eruditoren eredu teoriko berriak eta modernitatearen aitzindariak.

Oihenartek bere kontzeptu historiografikoa finkatzerakoan herri eta hizkuntz komunitateari garrantzi sakonagoa erantsi zion bestelako gertakizun historiko eta politikoei baino. Bere gogoetaren bidez espazio bat definitzen du eta espazio horretan bizi diren gizataldeez arduratzen da, bere nortasun eta erakundetze juridiko politikoak desberdinak izan arren. Horra bere originaltasuna eta ondorioz bere *homo vasconicus*-en sorrera asmatu zuen, kanpora begira bereziki. Euskal Herriaren hizkuntz nortasuna eta berezitasuna azpimarratuz, kategoria politiko berria sortarazteko eta indartzeko argudio sendoak burutzen ditu.

ILUSTRAZIO GARAICO HERRI ADISKIDEAK

XVIII. mendeko Euskal Herriko historialari eta pentsalari ilustratuetan hain pentsamolde arrazionalistaren jabe zen Oihenartek, badirudi ez zuela izan eragin zuzenik. Dena dela, Xabier Munibek sortu zuen erakunde sozial berria eta bertako kide ziren Euskal Herrialdeetakoek gehi Ameriketara edo Europako beste erresumetan bizi zirenek "bascongado" izatearen harrotasuna eta nortasuna erakusten dute. Munibe gizon praktiko eta politiko legez ageri zaigu. *Irurac bat*, *laurak bat*, *zazpiak bat* izan dira hari bereko aldarrikapenak gaur egun mundu mundializatuan euskaldunok bat, agian izan beharko luke.

Herri Adiskideen elkartean (Real Sociedad Bascongada de Amigos del País) hasieran gogoeta sozialak, historikoak eta politikoak egiten saiatu ziren, baina aurrerantzean gai hauek bazterturik ageri dira, zientzia aplikatuen eta teknologi gaien mesedetan. 1765eko apirilaren 18ko Herri Adiskideen batzarrean elkarteko idazkariak, M. Olasok memoria bat agertu zuen izenburu honekin: *Instrucciones para escribir la Historia Nacional*, hau da, txostena besteak beste *Historia de nacion vascongada* idazteko plangintza da, Euskal Herriko hiru probintzietara mugaturik, Bizkaia, Gipuzkoa eta Arabara. Giro berean beste txosten baten asmoa azaldu zen: *Plan del discurso previo a la Historia Nacional de las tres provincias bascongadas dividido en tres partes y un apéndice o suplemento*. Idatzi ere Landazurik idatzi zuen *Historia General del País Vascongado comprendido en sus tres Provincias, El Señorío de Vizcaya, Guipúzcoa y Álava* eta *Segunda parte de la Historia Nacional de las tres Provincias Vascongadas. Relación histórica de los sucesos ocurridos en esta región de Cantabria hasta la entrada de los moros*¹⁰. Egitasmo guztietan eta idatzi ziren testuetan, Euskal Herriko hiru probintzien esparrua zen "País Bascongado" delakoa. Testuak irakurritz, badirudi beste Euskal Herririk ez zela ageri. Egia esateko eta bere garaian garaiko ikuspegiaren murgilduz gero, probintzia soila gainditzeak eta *Irurac bat* izeneko elkarguneaz aritzeak, urrats nabarmen berria suposatzen zuen, ez baitugu ahaztu behar tokian tokiko aginteak probintzi mailakoak baino boteretsuagoak zirela. Hasieran Xabier Munibek bere Akademia proiektua Gipuzkoako Batzar nagusietan aurkeztu

¹⁰ Arabako Artxibategi Probintziala, Prestamero saila, 11. kutxa.

OLABARRI, I., "Proyectos historiográficos de la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País", *I Seminario de Historia de la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País*. San Sebastian, 1986, 461-470.

zuen¹¹. Baina handik lasterrera hiru probintzien mailan planteatu zuen, ondoren *bascongada* izendatuz. Harrezkero, hiru probintzien arteko harreman politiko instituzionalak indartu eta estutu egin ziren. Batez ere, 1793ko urteaz geroztik, hiru "komunitate" jatorrizko kategoria erabiliz, hau da, hiru probintzien arteko harremanak erakundetu egingo ziren Batzar iraunkorren bidez, *konferentzia* izenez ere ezagunak izango zirenak¹². Bergarako Herri Adiskideen egoitzan hiru herrialdeetako Batzar Nagusien ordezkariak biltzen hasi ziren, ekintzabide komunak indartzeko asmoz.

Herri Adiskideen elkartean, kantabrisimo dogmak nagusi izaten jarraituko du eta horretan Herri Adiskideak ez ziren bat ere berriztatu edo modernizatu. Kontraesana dirudi. J. H. Ozaeta et gero J. J. Landazuri izan ziren kantabrisimoaren defentsan gehien saiatu zirenak Henrique Flórez eta M. Riscoren aurka¹³. Kantabrisimoaren arazoa goitik eta behetik arakatu zuten hainbat dokumentazio sortuz. Ikasleen azterketetan, adibidez, galderatariko bat hauxe zen: *¿Que entendemos hoy por Cantabria?* Edo eta Ignacio Jose Olasok, 17 urteko ikasleak, 1766 inguruan frogatu behar zuen "*la cuestion de si las tres Provincias Bascongadas de Alava, Vizcaya y Guipuzcoa fueron o no comprendidas en la Antigua Cantabria.*"¹⁴

Beraz, Herri Adiskideen historiografi lanetan, ez da ageri etenik ez berriztapenik, ohizko historiografiaren mitoen jarraipena baizik.

XIX. MENDEKO HISTORIOGRAFIAREN ABIAPUNTUAK ETA AUKERAK

Iraultza liberalaren garaian erresumak nazio berriztatuak bihurtzen saiatu ziren eta Estatu berriztatua ere bai. Erresistentziak berriz ere ageri ziren erresumak edo estatuak ez zirelako uniformeak eta legedia erret aginduz inposatzen zen eta ondoren lehen aldiko konstituzionalismoak uniformismoan sakontzen zuen. Baina Suitzan, adibidez, kantoï bakoitzaren berezitasunak errespetatuz, Estatu nazio berria eraiki zen. Euskal lurraldeek nortasun poli-

¹¹ *Plan de una Sociedad economica o academia de agricultura ciencias y artes utiles; y comercio, adaptado a las circunstancias y economia particular dela M.N. y M.L. Provincia de Guipuzcoa. 1763.* Donostia, Ed. J. I. Tellechea, 1985.

¹² Gipuzkoako Artxibategi Nagusia. Lehen sekzioa, 13 / 47. 1793ko urriak 31- azaroak 2.

¹³ MAÑARICUA, A. E., *op. cit.*, 242.

¹⁴ Arabakako Artxibategi Probintziala, Prestamero saila, 9. kutxa.

tiko nabarmena eta sendoa erakusten zuten Batzar Nagusien agintea argi eta sendo giharturik baitzen.

Iparraldeko eta hegoaldeko euskaldunen egoera desberdina izan zen, iparraldean erabat suntsiturik gelditu baitziren euskaldunen ohizko erakundeak eta bestelako berri bat indarrean ezarri zen tokian tokiko aginteak mugatuz, zentroko gidaritzaren arabera. Horrela batzar errepresentatiboak desagertuz, bat eta bakarra zen estatu-nazio esparrukoa aldarrikatuko zen. Hegoaldean, aldiz, ohiko Batzar Nagusiak, batzar errepresentatiboak, kultura politikoaren erakusle eta ikur bihurtu ziren. Historiografian iparraldekoak euskaldunen historiak eurrez burutzen hasi ziren, euskaldunen jatorriaz kezkatzen zen historiografia mota berri hau, baina euskaldun guztiez arduratzen zen, horra bada bere berezitasuna. Gogora ditzagun Chaho-Belzunze, Bladé, Jaurgain. Hori da beharbada iparraldeko historiografiaren konstantea, euskaldunetz orokorki ari direla, Euskal Herria bere osotasun geografikoan hartuaz. Badirudi iparraldean bertako ohizko erakundetze politiko eta juridiko propioa galdu zenean, inteligentsiaren joera hizkuntza eta herri berezitasunez gogoetak burutzerara eta histori arloan herri euskalduna lantzea bihurtu zela egitasmo berria.

Atzerrian, zegoen Hegoaldeko euskaldun liberala eta iparraldeko joera horretaz kutsaturik edo, Zamakolak histori lana Oihenarteren ildo berriz ere hartzen duela dirudi, bere *Historia de las naciones bascas* izeneko liburuan¹⁵. Zalantza barik ildo berriztatua landu zuen, gizartea eta herria hartzen du bere diskurtso historikoaren abiapuntu eta Bizkaiko historiografia eztabaida juridiko politikoan murgildurik aurkitzen zenean, foru sistemaren legitimatate historikoa frogatu nahian, Zamakolaren historia berriztatzailea da. Sabino Aranek liburuaren bigarren edizioa Amorrorturen moldiztegian argitaratzea bultzatu zuen.

A. Chahok Oihenarten *Notice sur les deux Vasconies* aipatzen du, aintzinako erromatar garaiko eta garaikideko Nafarroaren arteko harremanak aipatzerakoan. "Des sept peuplades qui composent aujourd'hui cette nation mystérieuse, dont l'origine a tant préoccupé les antiquaires, quatre -les Labourdins, les Guipuzkoans, les Alavais, les Biskaiens- appartiennent à la fami-

¹⁵ ZAMACOLA, J.A., *Historia de las naciones bascas de una y otra parte del pirineo septentrional y costas del mar cantábrico desde sus primeros pobladores hasta nuestros días con la descripción, carácter, furos usos, constumbres y leyes de cada uno de los estados Bascos que hoy existen*. Auch, 1818, 4 liburuki.

lle cantabre. Les tribus de la Haute-Navarre espagnole et de la Basse-Navarre française représentent plus particulièrement les anciens Vascons". Ageri denez, kantrabrismoaren mitoarekin jarraitzen du erabat, Oihenarten lanari buruz goraiamenak egin arren¹⁶. Jaurgaini, iparraldeaz ikertzen ari dela, Vasconia osoaren ikerketa premia sortu zitzaion, bere aintzin solasean azaldu zuenez gero. Jaurgainek onartzen du vascoiberismoa eta iparraldearen inbasioa¹⁷. Hegoaldean, aldiz, historiografia ohizko erakundetze politikoaren zerbitzuan eta defentsan burutzen zen, batez ere probintzia bakoitzekoa azpimarratuz. Nortasuna hizkuntza, herri edo etnia bereizkuntzetan oinarritu ordez, egitura eta erakundetze politikoaren bidez hartzen zuten probintzia bakoitzeko bizilagunek. Aipatu behar da historiografia errektiboa izan zela, Espainiako Historiarako Erret Akademiak hasi zuen Foruen autogobernu politikoak finkatzeko zegoen interpretazioa suntsitzen, erregearen subiratasunean soilik kokaturik. Gerora Llorentek finkatu zuen erresumako diskurtso berria eta Aranguren Sobradok, Bizkaiko Batzar Nagusietako legelari nagusiak, idatzi zuen aurkako ikuspegitik, paktismoaren teorian finkaturik subiranotasun konpartituaren printzipioa. Pedro Novia de Salcedok 1829an idatzi eta 1853an argitaratu zituen lau liburukietan Arangurenen diskurtsoari jarraitpena eman zion.¹⁸

Aldi berean, leienda eta mito historikoak oraindik bizi-bizi ezagutzen ziren ahoz aho edo idatziz eta bigarren menderdian sortu zen benetako etena euskal historiografian ere, Europan gertatzen zenekoa, hots, positibismo kri-

¹⁶ "C'est ce que le docte Oihenart a eu soin de mettre en avant dès le premier chapitre de son excellente *Notice sur les deux Vasconies*", 64; "Nous comprenons ici sous le nom de Vascons ceux aussi qu'on appelle vulgairement Cantabres... langue cantabrique"... "il ne donne nulle part le nom national et populaire, le nom véritablement ibérien, à cette langue qu'il appelle vasconne, vascongade, vascuence, biskaïne, cantabrique, de tous ses noms latins, romans, français et castillans, à l'exclusion du nom ibérique *Eskuara*". CHAHO, Augustin, *Histoire primitive des Euskariens-Basques, langue, poésie, moeurs et caractère de ce peuple, introduction à son histoire ancienne et moderne*. Madrid (Jaymebon éditeur)- Bayonne (Jaymebon éditeur), 1847, eta 65. "La Cantabrie, la Vasconie, la tierra vascongada" dira bere garaiko zazpi probintziak. BELSUNCE, Le Vicomte de, *Histoire des Basques depuis leur établissement dans les Pyrénées occidentales jusqu'à nos jours*. Bayonne, P. Lespés, 1847, II eta 3.

¹⁷ JAURGAIN, Jean, *La Vasconie, étude historique et critique sur les origines du Royaume de Navarre, du Duché de Gascogne, des comtes de Comminges, d'Aragon, de Foix, de Bigorre d'Alava & de Biscaye, de la vicomté de Béarn et des grands fiefs du duché de Gascogne*. Pau, Garet, 1898, 1902.

¹⁸ Ikus eztabaidarako MAÑARICUA, A., *op. cit.*

tikoaren eragina. Narrazioak eta diskurtso historikoaren enpirismoa erabat banatu ziren eta mende batez bi joerak elkarren aurka jarraitu zuten.

XIX. MENDE BUKAERA: 1876 GEROZTIKOA

Ohiko euskal zibilizazioa betiko desagertzearen beldurra hedatu zen. Horren aurrean zerbait egin beharra eta Iruñean *Revista éuskararen* inguruan bildu zen A. Kanpion eta beste historialari kementsuak. Gasteizen Fermín Herránek *Revista de las Provincias éuskaras* sortu eta eratu zuen eta, Donostian Manterolak *Euskal Erria* aldizkaria. Bilbon F. Sagarminagak eta lagunek Sociedad Euskal Erria delakoa eta *La Unión vasco-navarra* egunkaria. Berbizkunde historiografikoa ageri da aldizkariotan, baina sarritan ohizko mito eta leiendekin Euskal Herriko iragana interpretatuz. Mende bukaeran A. Kanpion, E. Labayruk eta K. Etxegarairen lanek historia berria landu nahi zuten, mito eta leienda gabekoa, enpiriko positiboa, non dokumentuaren jatorria eta egiaztasuna bihurtzen zen behin-behineko abiapuntua. K. Etxegarairen eta E. Labayruren historiografia berria ez da huts hutsean burutzen. Cánovas del Castillo politikariak errestituzio borbonikoa prestatu eta indartu zuen 1874 urteaz geroztik 1898 arte, Espainiako erakundetze politiko nagusia antolatu zuen, non karlista-tradizionalistak, alde batetik, eta errepublikanoak, bestetik, sistematik at gelditzen ziren. Cánovas del Castillok 1886an *Historia general de España* berri bat idazteko taldea sortu zuen eta Espainiako Historiazko erretakademia proiektu historiografiko berriaren abiapuntu nagusi ere bihurtu zen, azken batean, Cánovasek asmatu zuen sistema konstituzional berria legitimazio historiko politikoan sartzeko.

Europa mailan bigarren erdian, Ranke historialari alemanak zientzia historiko berriaren oinarriak ezarri zituen, batez ere lan egiteko tekniketari indar nagusia ezarri eta horrela zientzia historiko sorburuen kritika positiboa egiten zuen eta dokumentuen egiaztasunean oinarritzen zuen diskurtso historikoak benetakotasuna. Baina aldi berean, Ingalaterran, adibidez, historiaren lana halako espekulazio kutsua eta literaturaren atalean edo esparruan kokatzen zen. Ez da aski erudizio ona izatea historia zuzena egiteko. Nahietaezkoa da interpretaziorako zioa izatea. Azken batean, Europako herrialde bakoitzean zientzia historikoaren oinarri berrien garaipena modu diferentean eman zen. Historialari profesionalen taldea osotzen joan zen, akademien bidez, elkarte berezien sorreraren bidez, unibertsitateko irakasleen bidez edo eta artxibozan eta bibliotekarien artean historialaririk sortuz. Cánovas del Castillok, Espainian, Guizotek Frantzian egin zuen antzera, unibertsitateak alde batera

utzirik, akademietan oinarritu zuen historia berria sortzeko ahalegina eta ahalmena. Giro hori ezagutzen zuen Etxegaraik eta Kanpionek ere. *Trabajos de un cronista* liburuan, 1898an argitaratuan, bere helburu historiografikoa argi eta garbi adierazten zuen¹⁹: “*la más constante y arraigada de mis aspiraciones: la de contribuir por mi parte a la renovación de los estudios históricos relativos al país vascongado, a fin de que sean cada vez menos espesas las tinieblas que pretenden ocultarnos cual era la manera de pensar, de sentir y de obrar, cual era, en suma la manera de vivir de las generaciones que en la sucesión de los siglos ocuparon el solar euskaro*” (...) “*la historia no es obra exclusiva de los grandes, de los proceres, de los caudillos, mas que de ellos, es obra de los pequeños, de los desconocidos, de los anónimos de los invisibles, de aquellos que constituyen lo que llamamos pueblo*”.

Esaldi honetan azpimarratu behar da berriztatu nahi zuela euskal historiografia. Berriztapena lortzeko, oinarrizko abiapuntua sorburu historikoak kritika zorrotzez aztertu behar ziren eta iturrien irakurketa berriak eginaz, historia berriztatua sortuko zen, dokumentuek berez ez dutelako hitzik egiten, baina, bestalde, historiarik ezin daiteke buru erudizio enpiriko gabe. Horregatik ez da mugatzen agirien positibismora edo sorburuen kritikaren teknikara. Frantziako Augustin Thierry izango zuen eredia eta, beraz, ikerketa eginez, artistaren jitea ere erakutsi behar zela aldarrikatu zuen.

Labayru Bizkaiko historia berria egiten saiatu zen. 1880an, egunkari tradizionalistetan, kazetari legez, nabarmendu zen eta horra ondoan bere ikuspegi historiografikoa: “*La patraña y la novela afearon las páginas de la historia de un pueblo singular cual ninguno*”. Beraz, helburua garbi adierazi zuen Labayruk: “*Restaurar lo verdaderamente historico, apuntar lo probable y disipar las nieblas aqui y alla espaciadas sobre la nación Euskalduna, con preferencia lo concerniente al Señorío o condado de Bizcaya, es mi intento (...) la historiografía ha de servir no solo para dar e imprimir arte al penoso estudio de la historia sino también para amenizarle*”²⁰. Hara bada, egia eta gezurraren arteko dialektika, zientzia historikoaren eremuan, asmatu-rik literatura tarteko dugula.

¹⁹ ECHEGARAY, C., *Trabajos de un cronista*. Bilbao, Biblioteca bascongada de Fermín Herrán, 1898, 131. Horrez gainera bere ideia historiografikoak ezagutzeko A. Kanpioni buruzko hitzaldi baten testua ere interesgarria dugu, *Blancos y Negros (guerra en la paz)* nobelaren argitalpenaren hitzaurre gisa argitaratua, Donostian, 1934an, Zabalkunde bilduman, Beñat Idaztiak.

²⁰ LABAYRU, E, *Historia General del Señorío de Bizcaya*. Bilbao 1895, 6 liburuki argitaratu zituen 1903 bitartean Bizkaiaiko historiaz.

Giro horretan, Miguel de Unamunok Etxegarai eta Labayuren lanak kritikatu zituen eta bidenabar historiaz zuen ikuspegi teorikoa lerro laburrean bezain sakonean adierazi zuen: “*Si de los fugaces sucesos quieren sacarse los hechos permanentes, verdadero objeto científico de la historia, hay que reducir el orden cronológico del suceder al evolutivo del hacerse, y no caer en pragmatismo excesivo*”²¹. Labayrurekin ez bezala, Etxegarairen lana Euskal Herriaren egoera Erdi Aroaren bukaerari buruzkoa, goraiatu egin zuen M. Unamunok, benetako historialari zintzo bezala, imaginazio gutxikoa izan arren, lotuegia ikusten zuen garaian garaiko gertakizunetara. Horregatik, Unamunok, informazio berberean oinarrituz, bestelako interpretazio teoriko-agoak egiten ditu. Azken batean, liburuaz zera dio, “obra meritísima” dela, abiapuntu eta gogoeta berriak irekitzen zituelako historiaren arloan.

Arturo Kanpionen lan erraldoia ere testuinguru berean kokatu behar dugu. Nafarroako historiatic abiatzen da, Euskal Herriko ikuspegia izanik. Teoria historiografikoan, psikologismoaren esparruan kokatuko nuke, gertakizun handien azalpena bilatzeko orduan. Adibidez, karlismoaz egin zuen interpretazioa dugu, besteak beste.

Hala ere, mitoak eta leiendak indarra zuten jenderiaren ohiko kosmoaren interpretazioan bat eginda zeudelako. Horregatik Fermín Herrán idazleak eta Biblioteca bascongada bildumako editoreak 1898an zera adierazi zuen: “¡que no facilmente se arrancan de cuajo leyendas y tradiciones acariciadas por largos siglos y que tanto enaltecen a la tierra que uno quiere!”.

Baieztapen honek erakusten digu ohiko mitologia historikoaren dogmek indarra zutela eta Sabino Arana ere delako literatura mitologioaz baliatuko da bere proposamen politikoak erakusteko unean. Baina ez ditugu nahastu behar biak. Ni neuk hemen historia zientzia bezala lantzen zutenen historiografia ibilbidea landuko dut. Beste gai bat litzateke, politikari eta fikziozko literatura idazten zutenen arteko ikuspegi historikoaren azterketa.

Dena dela, aldaketa nagusia, XX. mendearen lehen herenean gihartu zen. Gizarte zientzien esparrua aldendu eta arlo bakoitzean ikerlari berriak nabarmendu ziren. Pertsona horien bidez, euskal historiografia aberastuz eta berriztuz joan zen. *Geografía general del País Vasco-Navarro*, entziklopedia gisa asmatua, garaian garaiko jakituria historiografikoaren eredia dugu. Horrez gainera aipatu behar dira Pablo de Alzola eta J. Lazurtegi. Antropologia arloan José Miguel Barandiaranek ahozko iturrietan finkaturik, biltzen zuen lege

²¹ UNAMUNO, M., *Obras Completas*, IV. liburukia (Ed. M. García Blanco). Madrid, 1966, 223-229. Jatorrizkoak 1896an argitaratu zituen *Revista Crítica de Historia y Literaturas Españolas, Portuguesas e Hispano-americanas* aldizkarian.

zaharreko azken usadioak. Bonifacio Etxegaraik sintesi historikoa idatzi zuen Espasa Entzikopedian 1928an *Vasconia* izenpean. Baina guztien artean berritzaileena zalantzarik barik Théodore Lefebvren lana izan zen: *Les modes de vie dans les Pyrénées atlantiques orientales*, Parisen argitaratua, 1933an.

Metodologia eta teoria berria adierazten du. Euskal historiako oinarri materialak aztertzen ditu eta ildo berriko historian dihardu. Euskaldunen azken 1.000 urteko historia zehatza idatzi zuen, inguruneak eta gizakiak sortu zituen zibilizazio desberdinak. Horregatik, demografiaz, migrazioez eta eguneroko bizitzan garatu ziren zibilizazio material guztiak ondo deskribatu zituen eta bere bilakaera azaldu. Euskal Herri ia osoa (Enkarterria eta Tuteran izan ezik) eta kasu batzuetan inguruko lurraldeak (Biarnoa) hartzen zituen aztergai. Garaiko lan historiko garrantzitsuena izan zen ezbairik gabe, gure artean gutxi ezagutu eta landu dena, tamalez. Beharbada nazitarrek Parisen kartzelan zegoela, erresistentzian sarturik baitzegoen, ez bazuten hil, euskal historiografiaren erreferentzia nagusia bihurtzeko gaitasun eta prestakuntza osoa zukeen, 1940 eta ondoko hamarkadetan.

FRANKISMO GARAI LUZEKO ARGÍ ILUNAK

1939an, gerra zela eta, aurreko urteetan bideraturiko dinamikak eten egin ziren. Eusko Ikaskuntzaren inguruan erakundetzen hasi zen azpiegitura zientifikoa desegin zen. Iparraldean J.M. Barandiaranek jarraitu zuen aldizkariak sortzen eta 1948an Biarritzen Eusko Ikaskuntzen zazpigarren kongresua antolatu zen. Iparraldean *Eusko Jakintza* aldizkariaren inguruan ikerketak landu ziren, baina 1954an Baionan antolatu zen Eusko Ikaskuntzaren 8. Kongresuak dinamika horren amaiera erakusten zuen. Bestalde, hego Ameriketara, Argentinara, Venezuelara eta Mexikora bereziki ahaleginak egon ziren. Urrunetik euskal historiaren mistifikazio politikoak errezagoak ziren, baina ikerlari finak ere izan ziren. Aipatzeko da I. Gurrutxagaren lana eta saiakera interpretatibo gisa R. Aldasororena.²²

²² Gurrutxagak hainbat artikulua zorrotz idatzi zituen, eta beste batzuen artean aipatuko nuke "Las guerras carlistas en el siglo XIX y su significación en la Historia Vasca", *150 años del Convenio de Bergara y de la ley del 25-X-1839*. J. Agirreazkuenaga eta J.R. Urquijo (ed.), Gasteiz, 1990, 105-136.

ALDASORO, R., *Las guerras civiles y el concepto de libertad en la Historia Contemporánea del País Vasco*, 1946.

Azkenik, hegoaldean, Iruñean eta Donostian *Príncipe de Viana* eta RSVAP aldizkariaren inguruan eratu ziren ikerlariak, harik eta 1960-70 hamarkadetan Unibertsitateetan historiazko ikasketa unibertsitarioak antolatu. Historia ikertzeko profesionalizazio bidea irekitzen zen unibertsitateetan. Ordura arte, artxibategi eta bibliotekariak ziren historiazko lanetan profesional gisa aritzea lortu zutenak.

Giro honetan eta Unibertsitatean ikasia izan arren, bere kabuz ikerketa lanak eginez, Eusko Ikaskuntzan eta CSIC erakundearen inguruan ibiliaz, euskal historiazko ikerketak beste pertsonaia handi bat ezagutu zuen: Julio Caro Baroja. Haren lana historialariek sarritan ez dute ezagutzen, antropologiatik hurbil dagoelako agian. Baina 1956 arte, zalantza barik, bera dugu historialari sozial garrantzitsuena. *Los Vascos* izeneko liburua, 1949an argitaratua, *Annales* aldizkarian, Parisen indartzen zegoen historiazko paradigma berriaren ispilu zena, historia egiteko modu berriaren erakusletzat aipatua izan zen.

Jakina, teoriari eta aukeraturiko ikerketa esparrura loturik du bere metodologia. J.C.B.ren lana ulertzeko Pío Barojaren ideiak eta nobelak ezagutzea premiazkoa da. Píoren mundu ikuskeraren baitan kokatzen dira lobaren hainbat kezka intelektual. Baina nobelaren bidea hartu beharrean, lobak saiakera eta ikerketa sakona erabili zuen. Berak aitortu zuenez, *La leyenda de Jaun de Alzatek* bere etnografi zaletasuna biztu zuen.

Euskal gaiak batez ere 1940tik 1956ra bitartean ikertu zituen. Ondokoak aurretik ikerturikoaz gogoetak dira. Antropologiaren kezkak jadanik bizi-bizirik zituen eta ondoko urteetan historian, historia sozialean burubelarri sartu zen. Biografia, tokian tokikoa zein baztertuen ibilbidea izango ditu gogokoen. Bere bizitzaren amaieran, aldiz, kezka teorikoez jabeturiko lanak argitaratzeari ekin zion. Benetan harrigarria dugu ikustea zenbat produzitu zuen jakintsu honek. Zelako trebetasuna, bestalde, gaztelania bizkor, zehatz eta argia erabiltzean. Saiakeraren maisutzat laster nabarmenduko dute, agian.

Dena dela, haren ikerlanak ezagutu ondoren nabari daiteke halako ikerketa egiteko ibilbidea edo metodologia jakina. Baten batzuen ustez, J.C.B.-k ez zuen metodorik. Eta beharbada egia da, metodo desberdinak erabili zituelako eta bere bizitzan zehar bere ikuspegiak aldatu egin baitzituen. Baina halako joera finkoak bere lanetan ageri dira: lehendabizirik, hizkuntzari buruz zehaztapenak egiten ditu, erabili behar dituen kategoria eta kontzeptuen erlatibotasuna azpimarratuz. Bigarrenez, kezka epistemologikoa planteatzen du, baina berehala filosofo grekoen garaian, delako kezken berri bazegoela igertzen saiatzen zen.

Ondoren bere diskonformitatea adieraziko du, nahietazko abiapuntua balitz bezala. Ikerketan aritzeko abiapuntu jakingarria berau. Azkenik datuak, informazioa modu zuzenean jasotzen ahalegindu zen, bai inguru fisikoan, artxibategietan, literatur produkzioan. Guzti honek garaian garaiko kontzeptualizazioan murgiltzeko aukera ematen zion eta ekintzabideen, kontzeptuen, usteen tenporalitatea, tempus berezia aurkitu. Bukaeran ez du nahi izango generalizazioan erori. Espiritu etnografikoak dirau bai, baina hori ez da maila teorikoan ez duelako kezkarik, erredukzionismo antzuan ez erortzeko bidea baizik. Deskribapen soila eta formalak gairatuz gelditzen da, ikerketa teorikoan aukerak eginez, ez modu abstraktuan, enpirikoan baizik, berez etorri zetorren ondorioa modu naturalean agirituz.

Soziologismo berriaren ekarpenak jasoko ditu 1950ean, aurkakoa, hurrengo hamarkadan, psikologismoan murgilduz. Pertsonen, protagonisten nundik norakoan kezkatuz agertu zen beti, heldutasun intelektuala irabazi ahala. Pertsonen grinak garrantziaz ere jabetuz zegoen. Horregatik, genero biografikoak gogoeta jakingarriak idatzi zituen bere bizitzaren azken aldiak eta modu originalean aplikatu bere buruaren azterketara.

Beraz, badugu bai zer ikasi, J.C.B.ren lanetan, ikerketa egiteko moduz.

AZKEN MENDE LAURDENA

XX. mendean paradigma interpretatibo nagusiak, funtzionalismoa, alde batetik, aldaketarena, bestetik, non marxismoa barne kokatzen baitut, egon direla esango nuke. Ikerlariok, beraz, teoria ondo eta sakon ikasi behar genuen eta gero hori aurkitu errealtatean, datuak egokitu eskema teorikora. Datu egokiak aurkitu behar ziren teoria konfirmatu edo deuseztatzeko. Baina salbuespenez jositako errealtatea eta kasuak ditugu eta horrenbestaraino iritsi direnez, azkenean, paradigma nagusien puxkaketa osoa gertatu da azken hogeita bost urteotan. Bakoitza bere aldetik ari da eta historia, iragana gaurko hizkerara azaltzeko unean, gaur egun, erlatibismo kulturean murgildu gara. Ez dago egia handirik, egia baizik eta egia horiek bakoitza bere testuinguru sozial eta espazialean argitzen saiatu behar da. Beraz, guztia ulergarria eta justifikagarria bihurtzen da testuinguruan, zapalketa arbuigarriena ere?

Dena dela, historia lantzerakoan, datuak ukatu ezinezkoak ditugu, erudizioak hortxe jarraitzen du eta beharbada tokian tokiko eta talderik taldeko teoriak lantzen dira. Baina, bestalde, zientzia konparatu ezean ez dago zientziarik, orokortasunean egiten delako zientzia.

Kultura zientifikoak beti daude aldatzen, aldakorrek dira, izan behar dira. Zientzia produkziarik probisionalena eta eztabaidagarriena gertatzen zaigu, beraz, ziurtasun laburrekoa dugu. Kultura artistikoak, aldiz, literarioak eta abar, horiek bai dutela bere indibidualtasuna eta iraunkortasuna aldaezina delako arte ederreko lan zehatza.

Giro honetan bizi gara eta historiaren esparruan lerroak aipatu beharko lirateke, historia ekonomikoan, historia sozialean, historia politikoan edo kulturegintzazkoa edo historia ekologikoan. Bestalde, mikroanalisiaren garrantzia eta premia garatzen doa. Historiografia moeta ugari dugu Euskal Herrian eta arloz arlo aritzerik ez dago txosten honetan. Bestalde, Euskal Herriari buruzko historia nagusi edo orokorrak sintesi formatoan edo autore askoren artean ugaldtu egin dira. Atal honek azterketa berezia merezi beharko luke autorez autore. Hala ere, zenbait gogoeta orokor azalduko ditut.

ETORKIZUNARI BEGIRA

Azpiegiturazko ikerlanak burutu behar dira, oraindik gure iraganaz ezaiztuta urria dugulako Euskal Herriko ikuspegia garatuz. Euskal Herria, edozein herri bezala, anitza eta moeta askotakoa dugu eta kostaldeko herrialdeen edo barrualdekoen dinamika eta denborak ez dira berdintsuak. Historiak erakusten diguna zera da, denbora kronologikoez gain, beste denbora eta erritimoak bereiztera, arkaikoa, mitikoa, betidanikoa duguna eta erabat errotua gizarateko hainbat arlotan. Espirituzko denboran ez dago etenik, ez eperik, ez mailarik. Hala ere, subjektu kolektiboaren nortasunean, baterokatasun eta desberdintasuna ikusten eta arakutzen saiatu behar dugu. Horregatik, herri ikuspegia esaten dugunean, gizaratean islatzen zaiguna, abiapuntutzat hartu behar dugu, herri eta gizartea multzo berekoak baitira.

Badago gai bat, besteak beste, historia nazionalari buruzkoa. Estatu nazioak XIX. mendean eraiki eta antolatu zirenean, Espainian nazio politiko bakarra zegoela adierazteko historia nazionalak idazteari ekin zioten. Horra XIX. mende bukaeran Cánovas del Castillok bultzatu zuen proiektua. Egon ziren beste asmoak ere, adibidez, Pi i Margall politikari eta historialariak idatzita. 1877an argitaratu zuen bere liburu ezagunean, hara zer idatzi zuen: "*En España la cuestión de los vascos es mucho más grave que en Francia (...) Vencidos, se trata actualmente no de arrancarles sus fueros, pero sí de quitarles la exención del servicio militar y de los tributos. ¿Serán porque se los quiten más españoles? ¿Participarán más de nuestras ideas y de nuestros sentimientos? ¿No*

*será resultado natural de la diversidad de razas ese antagonismo que entre ellos y nosotros existe? A poco que se combinen aquí los diversos criterios para la teoría de las nacionalidades, tengo para mí que se habría de estar por la independencia de los vascos. ¿La consentirá España?"*²³

Azken urteotan aniztasunezko ikuspegia garatu da honezkero historialarion artean. Horregatik historia nazionalaren ikuspegira ezin daiteke makurtu edo soildu, ezin dugu guztia ekintza guztiak euskal abertzale versus beste abertzale ikuspegira lerrotu edo eskema dikotomikoan Espainiako historiaren ispiluan arakatu. Herri baten fenomenologia aberatsa dugu eta nire ustez ez da sinplifikatu edo ahuldu behar gizarte aberatsaren historia, dinamika interpretatzaile eta diskursibo bakarrera. Ezkutatu ere ez, ez balego bezala. Euskal Herriaren historian zehar, XVI. mendeaz geroztik berezitasun nagusienetakoa dugu, Batzar Nagusien inguruan, herrialde batzuk, nortasun politiko kolektiboa landu zutela eta 1877 arte iraun zuten mendebaleko hiru herrialdeetan eta XX. mendean berriz eratu dira. Foruen inguruko kultura politikoa aberatsa eta indartsua da. Baina euskal historia ezin da horretara mugatu, historia nazionala denboraren igarobidean aldi bat baino ez delako.

Tokian tokiko historia zehatzak, komunitate jakin batzuen indarberritu da. Enpresaren historiak, historia ekonomikoaren arloan, hutsune nagusia da. Eta azkenik, biografiaren arloa deritzot, besteak beste, bai diskurtso berriak baita ere herri nortasunaren adierazle gisa, ondo laburtzen duela ikuspegi indibiduala eta kolektiboaren arteko tirabira.

Erakundetu da historiako ikerkuntza, karrera akademikoa ere bihurtu da. Editorialak historiako arloan titulu berriak argitaratzeko beldur dira eta horrela Eusko Ikaskuntza edo EHUko unibertsitate moduko erakunde instituzionaletan argitaratzeko bidea gelditzen zaigu.

Nire kezka da euskal historiaren arduratzen garenon artean ez dugula behar heineko loturarik, sarerik, Euskal Herria erreferentzi sare gisa izateko. Ahulak gara eta Espainia gertatzen da; sarritan, erreferentzi gune bakarra balitz bezala. Nire ustez, Europako ikuspegia irabazi beharko genuke, azterketa konparatiboak eginez, ikusiaz historia ez dela gertatu halabeharrez, aukeren arteko alternatibak sortuz joan dela baizik. Beraz, determinismo eta legitimazio sozial eta politiko gehiegi nabari da azterketa gaiak egiteko orduan. Bestalde, historialariok ikasi behar dugu taldeka lanean, zientzietan egiten den bezala.

²³ PI Y MARGALL, Francesc, *Las nacionalidades*, 1877. Madril, Centro de Estudios Constitucionales, 1986, 62-63.

Baina oraindik historialariok literatura ederraren kreazio indibidualetik hur-bilago gaudela dirudi, zientzietako talde praktikatik baino.

XXI. mendean, Europa berriaren atalean, badaude erregionalismo transnacionalean oinarritu behar ditugun historia berriak, goi mailako laburpen politiko instituzionalak egiteko unean, ahaztu gabe Pirinioak direla gure ardatza itsasoarekin batera. Azken 500 urteotan gure historia mundializazio prozesuaren gunean kokatzen da. Euskaldunok mundializazio prozesua hasi zen gunean bizitzen jarraitzen dugu XVI. mendez geroztik. Ez da, bada, arazo berria mundializazioa geure artean eta itsasalde ikuspegiko historia landu beharra deritzot.

Azpiegieturazko ikerlanen ondoan, nahietazkoak ditugu diskurritzeko modu kontraesankorrak, horrek egiten duelako herria. Folklorean murgildu garenok badakigu tradizioa nahaste eta borraraste guztien bilgunea dugula. Hiriguneetan ere orain gertatu da modernizazioaren ondorioz. Diferentzia bakarra da, oraingo nahasteak askoz bizkorrago gertatzen direla, abiadura handiagoak dituela belaunaldien artean eta, beraz, sarritan jasangaitzak gertatzen zaizkigula.

Bukatzeko, premiazkoa da euskarazko historiografia gehiago lantzea. Karmelo Etxegaraik euskaraz ere sortu zuen historiografia. Sarritan euskaraz idazten dudanean ikerkuntza historikoren bat, zalantzak barneratzen zaizkit, ez baitakit irakurlerik ba ote dudan. Ere mu urria bai, baina diskurritzeko aukera zabalagoa agian. Nire esperientzian, ez zait berdin euskaraz edo gaztelaniaz edo ingelesez idatzi. Irakurle gutxi eduki arren, jarraituko dut euskaraz lantzen historia, itzultzaileen lanak, errespetu guztiz, sarritan gogorregiak eta ulergaitzak egiten zaizkit eta. Euskaraz idazteak bai ematen du plus berezia eta euskarazko historiografia lantzeko ahalegina hurrengo 20 urteetan erronka handia izan beharko luke, bestelako hizkuntzak baztertu gabe, ariketa hori premiazkoa duelako edozein ikertzailek, erregistro desberdinak erabiltzeak aberastu egiten duelako geure diskurritzeko ahalegina.

AZKENA

Txillardegiren omenez, deialdiari erantzunez, berehala idatzi nuen artikulua hau eta 1999ko irailaren 15ean igorri nuen. Sei urteren buruan, gai honi buruz, argitalpen berriak egin ditugu eta bat aipatzerakoan, halabeharrez, ikertzaile askoren ekimenez, honako hau: AGIRREAZKUENAGA J.

JOSEBA AGIRREAZKUENAGA

(zuzendaria), *Historia de Euskal Herria. Historia general de los vascos*. Bilbao, 2004, Lur argitaletxea, 6 liburuki.